

ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

КОВАЛЕВСЬКА А. В., ПОСПЕЛОВ О. В.

УДК 338:330.101.54

Ковалевська А. В., Поспелов О. В. Визначення факторів впливу на рівень економічної безпеки малих підприємств України

У статті представлено актуальність та значущість малих суб'єктів підприємницької діяльності в економіці країни та її регіонів, визначено актуальність питання дослідження стану економічної безпеки саме малих підприємств. На основі аналізу статистичних даних доведено, що сучасний стан суб'єктів малого підприємництва є нестійким і небезпечним. На стан економічної безпеки малих підприємств справляє вплив численна кількість факторів, найбільш дослідженими з яких є макроекономічні. Водночас, мезо- та мікроекономічні фактори впливу на рівень економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу залишаються поза увагою фахівців. Визначено необхідність проведення поглибленого дослідження та систематизації загроз (як внутрішніх, так і зовнішніх) економічній безпеці суб'єктів малого бізнесу шляхом анкетування та опитування. Точна ідентифікація загроз, їх класифікація та розподіл за рівнями впливу, вибір вимірників їх прояву є першим і головним етапом розробки системи управління економічною безпекою підприємства. Залежно від цього формується комплекс необхідних заходів попередження і нейтралізації небезпеки, відповідних масштабу і характеру загроз.

Ключові слова: мале підприємство, економічна безпека, загрози і небезпеки, фактори впливу на рівень економічної безпеки, компетенції.

Рис.: 3. Табл.: 3. Бібл.: 10.

Ковалевська Алла Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств міського господарства, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: profit-ua@ukr.net

Поспелов Олександр Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту міського та регіонального розвитку, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: torpal@ukr.net

УДК 338:330.101.54

Ковалевская А. В., Поспелов А. В. Определение факторов влияния на уровень экономической безопасности малых предприятий Украины
В статье показана актуальность и значимость малых субъектов предпринимательской деятельности в экономике страны и ее регионов, определена важность вопроса исследования состояния экономической безопасности именно малых предприятий. На основе анализа статистических данных доказано, что сегодняшнее состояние субъектов малого предпринимательства можно охарактеризовать как неустойчивое и опасное. На состояние экономической безопасности малых предприятий влияет большое количество факторов, наиболее исследованными среди которых являются макроэкономические. В то же время мезо- и микроэкономические факторы влияния на уровень экономической безопасности субъектов малого бизнеса остаются без внимания специалистов. Определена необходимость проведения углубленного исследования и систематизации угроз (как внутренних, так и внешних) экономической безопасности субъектов малого бизнеса путем анкетирования и опроса. Точная идентификация угроз, их классификация и распределение по уровням влияния, выбор показателей измерения их влияния является первым и главным этапом разработки системы управления экономической безопасностью предприятия. В зависимости от этого формируется комплекс необходимых мероприятий предупреждения и нейтрализации опасностей, соответствующих масштабу и характеру угроз.

Ключевые слова: малое предприятие, экономическая безопасность, угрозы и опасности, факторы влияния на уровень экономической безопасности, компетенции.

Рис.: 3. Табл.: 3. Библ.: 10.

Ковалевская Алла Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий городского хозяйства, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: profit-ua@ukr.net

Поспелов Александр Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента городского и регионального развития, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: torpal@ukr.net

UDC 338:330.101.54

Kovalevska A. V., Pospelov O. V. Identification of Factors of Influence upon the Level of Economic Security of Small Enterprises of Ukraine

The article shows actuality and importance of small subjects of entrepreneurial activity in the economy of the country and its regions and identifies importance of the issue of the study of the state of economic security especially of small enterprises. Having analysed statistical data, the article proves that the modern state of subjects of small entrepreneurship could be characterised as instable and dangerous. The state of economic security of small enterprises is influenced by a big number of factors, the most studied among which are macro-economic ones. At the same time, meso- and micro-economic factors of influence upon the level of economic security of subjects of small business are not studied properly. The article identifies a necessity of a conduct of a deep study and systematisation of threats (both internal and external) of economic security of subjects of small business through questioning and surveys. Exact identification of threats, their classification and distribution by levels of influence, selection of indicators of measuring their influence is the first and main stage of development of the system of management of economic security of an enterprise. This influences formation of the complex of necessary measures of warning and neutralisation of dangers, which correspond with the scale and nature of threats.

Key words: small enterprise, economic security, threats and dangers, factors of influence upon the level of economic security, competences.

Pic.: 3. Tabl.: 3. Bibl.: 10.

Kovalevska Alla V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business economics of municipal economy, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: profit-ua@ukr.net

Pospelov Oleksandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management of city and regional development, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: torpal@ukr.net

Мале підприємництво є необхідною складовою розвитку економіки країни, ефективним інструментом підтримки життєдіяльності народу та формою їх участі в економіці країни. Загальновідомо, що мале підприємництво – це обов'язковий елемент ринку, важливий фактор розвитку та ефективного функціонування економіки. Як зазначають фахівці, «двома китами», на яких стоїть <...> економіка є, з одного боку, великі структури, що надають їй стабільності та керованості, відчиняють шлях до широкомасштабної інновації, з другого боку – мале підприємництво, що формує конкурентне середовище та забезпечує гнучкість, індивідуалізацію виробництва [1]. Безумовно, малий бізнес та малі підприємства складають основу конкурентного середовища. Вони створюють умови для здійснення ринкового ціноутворення, реалізації свободи підприємництва. Саме підприємства цього сектора бізнесу здатні активно генерувати нові точки зростання, здійснювати дієвий вплив на диверсифікацію та збільшення ефективності економіки, переборення кризових явищ.

Малий бізнес є гарантом соціальної стабільності в суспільстві [2, с. 8]. Суть та значення малого бізнесу полягає в тому, що він є провідним сектором ринкової економіки; складає основу дрібнотоварного виробництва; визначає темпи економічного розвитку, структуру та якісну характеристику ВВП; здійснює структурну перебудову економіки, швидко окупність витрат, свободу ринкового вибору; забезпечує насичення ринку споживацькими товарами та послугами повсякденного попиту, реалізацію інновацій, додаткові робочі місця; має високу мобільність, раціональні форми управління [3, с. 100]. Це відбувається за рахунок відкриття власної справи та самозайнятості, і, як результат, збільшується рівень доходу населення та відповідно зростає сукупний попит, наслідком якого є збільшення виробництва.

У роботі [4, с. 22] відзначено, що без малого та середнього бізнесу не обійтися в невеликих населених пунктах, у сфері послуг, а також там, де потрібна конкуренція між постачальниками. І з даною тезою не можна не погодитись. Дійсно, найбільша кількість малих за розміром суб'єктів господарювання створюється і функціонує саме у сфері обслуговування, у сфері послуг і нематеріального виробництва. Дані офіційної статистики свідчать, що найбільша частка (57,7 %) суб'єктів малого підприємництва функціонує у сфері торгівлі, ремонту автомобілів, побутових приладів і предметів особистого вжитку; понад 38 % суб'єктів надають послуги у сфері оптової торгівлі; 15,2 % – у сфері роздрібної торгівлі; 11,6 % – у сфері операцій з нерухомістю [10].

Як визначає О. В. Рарок, «сьогодні – в період економічної кризи, роль малого бізнесу у процесі реформування вітчизняної економіки важко переоцінити. Вирішення проблеми безробіття, формування середнього класу, наповнення бюджетів усіх рівнів, розвиток конкурентного ринкового середовища, насичення ринку різноманітними товарами і послугами – це тільки «вершина айсберга» у величезному переліку суспільно важливих функцій, які покладаються на суб'єктів малого підприємництва» [5].

Досвід зарубіжних країн з розвинутою ринковою економікою свідчить, що малий бізнес має певні переваги, які дають змогу йому домінувати на деяких ринках. Він оперативніше реагує на зміни споживчого попиту, добре пристосований до обмежених ринків і ринків, де інновації і персональні взаємовідносини є дуже важливі, надає економіці потрібної гнучкості, характеризується високою швидкістю обігу авансованого капіталу, робить внесок у формування конкурентного середовища. Крім того, малий бізнес надає робочі місця тисячам і навіть мільйонам громадян, він простий у формуванні і управлінні, швидко реагує на можливості, оскільки характеризується мобільністю у прийнятті рішень під впливом кон'юнктури ринку, потребує порівняно невеликого початкового капіталу, в багатьох країнах користується державними пільгами.

Але малий бізнес має і недоліки: він не завжди має рівний доступ до ресурсів, особливо до фінансових, а невеликі обсяги діяльності не дають змоги успішно використовувати переваги масштабності, вирішувати питання про внутрішню спеціалізацію. За цих умов серед підприємств малого бізнесу дуже високий рівень банкрутства. На думку західних спеціалістів, мала фірма з 20 або меншим числом працівників має тільки один шанс із трьох протриматися більше чотирьох років. Більшість банкрутств пов'язують із поганим управлінням [6, с. 221].

Відмінні риси малого бізнесу від великих бізнес-структур, у тому числі й більша ризикованість господарчої діяльності, обумовлюють актуальність питання забезпечення належного рівня їх економічної безпеки. Кризові явища, які відбуваються в економіці країни, нестабільність, нестійкість та швидка змінність умов ведення бізнесу мають визначальний вплив на діяльність вітчизняних підприємств. Це вимагає особливої уваги до вивчення питання економічної безпеки підприємства, яка забезпечує такий його стан, що дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби підприємства з урахуванням інтересів окремої людини, суспільства, держави.

Усе більша кількість наукових робіт спрямована на вирішення питань забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства. При цьому фахівцями наголошується, що необхідною є розробка концепції, політики, стратегії економічної безпеки господарюючого суб'єкта, формування системи економічної безпеки, що дозволить реалізовувати належний ефективний процес управління нею, побудови організаційно-економічних механізмів забезпечення економічної безпеки. Водночас, для суб'єктів малого бізнесу всі ці інструменти (заходи) мають бути адаптовані, переглянуті та за необхідності змінені. Перш за все, це пов'язано з обмеженістю ресурсного забезпечення малих суб'єктів (як фінансових ресурсів, так і трудових ресурсів, які можуть бути спрямовані на самозабезпечення економічної безпеки), відмінністю виробничо-комерційного процесу (він є нетривалим, часто характеризується поодинокими операціями, відсутністю чіткого закріплення завдань і робіт за виконавцями, перевагою горизонтальних зв'язків, мінімальним використанням формальних правил

і процедур тощо). Авторами вже було доведено власну точку зору щодо необхідності та доцільності формування системи економічної безпеки малими суб'єктами господарювання [7], яка має визначити «що?», «коли?» і «як?» робити підприємству, його фахівцям і власникам за умови виникнення загрози і переростання її в реальну небезпеку, для їх нейтралізації і ліквідації за тих чи інших обставин. При цьому підприємство (а особливо мале) не обов'язково має створювати власну службу безпеки, яка є однією зі складових чи основною ланкою системи економічної безпеки.

Можливість формування системи економічної безпеки безпосередньо пов'язана із визначенням загроз і ризиків діяльності малих підприємств. Загальновідомо, що найбільш розповсюдженим підходом до дослідження загроз діяльності підприємства є їх розділення на зовнішні та внутрішні.

Процес формування системи економічної безпеки підприємства вимагає обов'язкового вивчення специфіки бізнесу, сегмента ринку, на якому працює підприємство, аналізу зовнішніх і внутрішніх загроз – ці дії є одними із перших та основних етапів. Саме від точної ідентифікації загроз, від правильного вибору вимірників їх прояву залежить ступінь адекватності управління економічною безпекою підприємства. Залежно від цього формується комплекс необхідних заходів попередження і нейтралізації небезпеки, відповідних масштабу і характеру загроз.

Метою даної статті є визначення закономірностей розвитку малого сектора підприємництва за регіонами України, які впливають (як позитивно, так і негативно) на рівень їх економічної безпеки. Усвідомлення найбільш впливових зовнішніх загроз – *макроекономічних* (з боку країни – державних програм, інструментів впливу на діяльність малого підприємства, заходів регулювання тощо), *мезоекономічних* (з боку регіону – регіональні впливи), *мікроекономічних* (як галузі діяльності малого підприємства – покупці, постачальники, конкуренти,

партнери) дозволяє визначити найбільш впливові чинники, що зміцнюють або руйнують стійкість соціально-економічної системи малого підприємства, впливають на стан його економічної безпеки.

Відповідно до Господарчого кодексу малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 7 млн грн.

Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» надає аналогічне визначення поняття малого підприємства. Згідно зі ст. 1 Закону суб'єктами малого підприємництва є:

- ✦ *фізичні особи*, які зареєстровані в установленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності;
- ✦ *юридичні особи* – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, на яких середньоспискова чисельність працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та обсяг річного валового доходу не перевищує 70 млн грн.

За даними офіційної статистики представимо динаміку зміни кількості суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення в Україні (рис. 1) [10].

Як наочно видно з рис. 1, криза, яка охопила вітчизняну економіку у 2008 – 2009 рр., негативно позначилася на кількості суб'єктів малого підприємництва. Якщо протягом 2007 – 2009 рр. спостерігалася збільшення кількості суб'єктів, то з 2010 р. тенденції зворотні. Станом на 2010 р. кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення зменшилася на 12% у порівнянні з 2009 р., а кількість фізичних осіб-підприємців – на 32%. У 2011 р. продовжує зменшуватися кількість фізичних осіб-підприємців. У порівнянні з 2010 р. дана кількість зменшилася на 104 суб'єкти.

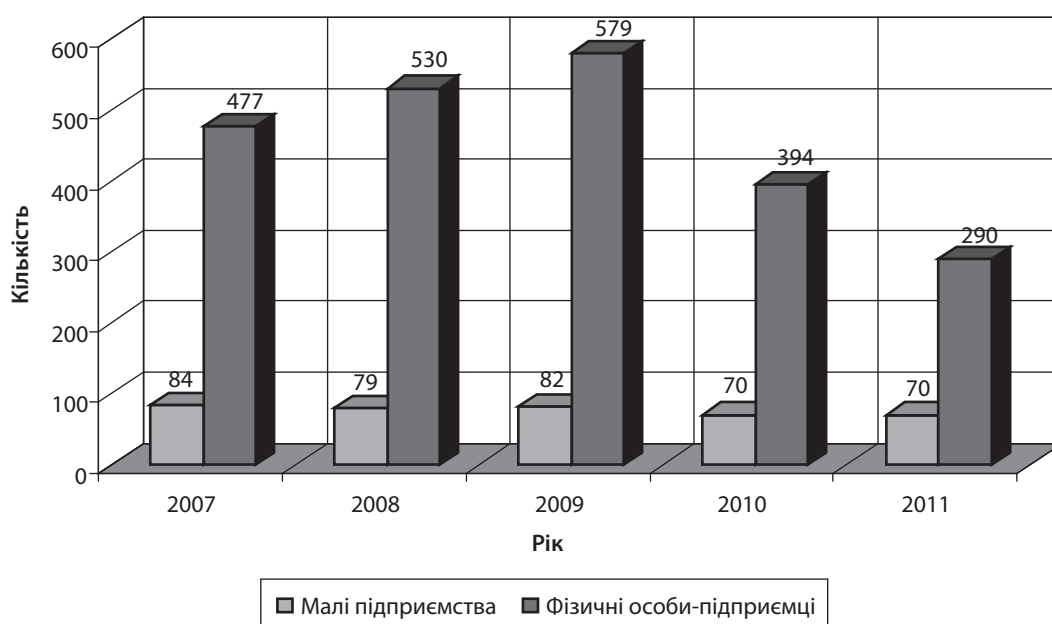

Рис. 1. Динаміка кількості суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення

Аналогічні процеси відбуваються за всіма регіонами України (табл. 1). Станом на 2008 р. у порівнянні з 2007 р. спостерігається зростання кількості суб'єктів малого підприємництва в регіонах. Найбільші темпи зростання відповідають Київському регіону, де загальна кількість суб'єктів малого бізнесу збільшилася на 94 одиниці, або на 16,9%. Помірними темпами зростала кількість суб'єктів у Донецькому, Кіровоградському та Рівненському регіонах (5,5% на рік). У 2008 р. в 15 регіонах спостерігається перевищення темпу зростання кількості суб'єктів малого підприємництва над середньоукраїнським показником. Водночас, цифри свідчать, що зростання загальної кількості суб'єктів малого підприємництва відбувалося за рахунок зростання кількості фізичних осіб підприємців. Навіть на 2008 р. за регіонами країни спостерігається зменшення кількості малих підприємств у порівнянні з 2007 р.

У 2009 р. (див. рис. 1) відбулося збільшення суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення по Україні на 52 одиниці: на 3 одиниці малих підприємств і на 49 одиниць фізичних осіб підприємців. У даному році за регіонами України спостерігаються аналогічні середньоукраїнським тенденції (за винятком Херсонського регіону, де кількість малих підприємств зменшилася на 6 одиниць).

Найбільшими темпами зростала кількість суб'єктів малого підприємництва у Львівському регіоні – 17,7% у порівнянні до значення 2008 р. Перевищення над середньоукраїнським темпом зростання становить більше ніж 2 рази. Це зумовлено зростанням кількості фізичних осіб підприємців на 10 тис. осіб наявного населення на 80 одиниць – найбільший показник приросту серед всіх регіонів. На останньому місці за темпами зміни кількості суб'єктів малого підприємництва серед

Таблиця 1

Динаміка кількості суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення за регіонами України за 2007 – 2011 рр.

Регіон, область	2007 р.	2008 р.	Абсолютні зміни	Темп зростання	2009 р.	Абсолютні зміни	Темп зростання	2010 р.	Абсолютні зміни	Темп зростання	2011 р.	Абсолютні зміни	Темп зростання
Україна	561	609	48	8,6	661	52	8,5	464	-197	-29,8	360	-104	-22,4
АРК	581	636	55	9,5	682	46	7,2	372	-310	-45,5	342	-30	-8,1
Вінницька	557	614	57	10,2	658	44	7,2	432	-226	-34,3	326	-106	-24,5
Волинська	517	566	49	9,5	604	38	6,7	400	-204	-33,8	286	-114	-28,5
Дніпропетровська	545	585	40	7,3	627	42	7,2	420	-207	-33,0	331	-89	-21,2
Донецька	433	457	24	5,5	505	48	10,5	398	-107	-21,2	325	-73	-18,3
Житомирська	523	557	34	6,5	599	42	7,5	410	-189	-31,6	319	-91	-22,2
Закарпатська	533	569	36	6,8	613	44	7,7	416	-197	-32,1	317	-99	-23,8
Запорізька	655	721	66	10,1	753	32	4,4	465	-288	-38,2	364	-101	-21,7
Ів.-Франківська	471	513	42	8,9	573	60	11,7	445	-128	-22,3	318	-127	-28,5
Київська	557	651	94	16,9	717	66	10,1	547	-170	-23,7	429	-118	-21,6
Кіровоградська	532	561	29	5,5	601	40	7,1	400	-201	-33,4	323	-77	-19,3
Луганська	484	529	45	9,3	569	40	7,6	409	-160	-28,1	325	-84	-20,5
Львівська	436	469	33	7,6	552	83	17,7	400	-152	-27,5	284	-116	-29,0
Миколаївська	697	752	55	7,9	830	78	10,4	583	-247	-29,8	406	-177	-30,4
Одеська	671	725	54	8,0	801	76	10,5	562	-239	-29,8	419	-143	-25,4
Полтавська	555	610	55	9,9	650	40	6,6	456	-194	-29,8	460	4	0,9
Рівненська	462	488	26	5,6	512	24	4,9	390	-122	-23,8	284	-106	-27,2
Сумська	466	530	64	13,7	562	32	6,0	406	-156	-27,8	307	-99	-24,4
Тернопільська	446	482	36	8,1	525	43	8,9	358	-167	-31,8	283	-75	-20,9
Харківська	639	696	57	8,9	746	50	7,2	523	-223	-29,9	410	-113	-21,6
Херсонська	667	727	60	9,0	772	45	6,2	497	-275	-35,6	349	-148	-29,8
Хмельницька	611	665	54	8,8	711	46	6,9	515	-196	-27,6	397	-118	-22,9
Черкаська	490	537	47	9,6	596	59	11,0	445	-151	-25,3	336	-109	-24,5
Чернівецька	647	711	64	9,9	766	55	7,7	562	-204	-26,6	347	-215	-38,3
Чернігівська	426	494	68	16,0	513	19	3,8	418	-95	-18,5	318	-100	-23,9

регіонів у 2009 р. є Чернігівський, хоча і в ньому збільшувалася і кількість юридичних, і кількість фізичних осіб малого бізнесу.

Слід відзначити, що станом на 2010 р. (див. табл. 1) у Херсонському регіоні спостерігається зростання загальної кількості суб'єктів на 10 тис. осіб наявного населення, однак при цьому на 7,3% зменшується кількість малих підприємств і на 6,1% зростає кількість фізичних осіб-підприємців.

За даними рис. 1 і табл. 1 видно, що станом на 2010 р. ситуація із кількістю суб'єктів малого підприємництва погіршується як в цілому по Україні, так і за окремими її регіонами. У середньому по Україні загальна кількість суб'єктів малого підприємництва зменшилася у порівнянні до 2009 р. на 197 одиниць (темп зміни склав 30%). На 2010 р. кількість суб'єктів малого підприємництва по Україні є меншою, ніж на 2007 р. У даному році зменшилася кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення на 12 одиниць (15%) і кількість фізичних осіб-підприємців на 185 одиниць (32%). З табл. 1 видно, що найбільшими темпами зменшувалася кількість суб'єктів малого бізнесу в Автономній Республіці Крим – на 45,5% у порівнянні з 2009 р. За всіма без винятку регіонами спостерігалася зменшення і фізичних і юридичних осіб малого бізнесу.

На жаль, визначені тенденції скорочення активності малого бізнесу залишаються незмінними і станом на 2011 р. Лише у Полтавському регіоні у 2011 р. спостерігається зростання кількості суб'єктів малого підприємництва на 4 одиниці. Зменшення кількості малих суб'єктів господарчої діяльності свідчить про їх нестійкість, незахищеність, нездатність протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам. Можна зробити висновок щодо їх низького рівня економічної безпеки.

На нашу думку, одним із ключових факторів, що обумовив дану негативну тенденцію, слід визнати очікування прийняття, а потім і прийняття нового Податкового кодексу України. Лише очікування нових змін призвело до зменшення кількості зареєстрованих підприємств. Також безумовним негативним фактором є кількість контролюючих органів, які впливають на діяльність суб'єктів господарювання. Ще однією причиною таких тенденцій зміни кількості суб'єктів малого підприємництва є підвищена чутливість до економічних змін.

Ми підтримуємо точку зору тих науковців, які відзначають такі фактори, що перешкоджають та загрожують розвитку малого бізнесу, як: обтяжливість та неста-

більність системи оподаткування, недосконалість системи обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва [5, 8]; існування адміністративних бар'єрів у сфері малого підприємництва (недосконалість процедури реєстрації, складність та тривалість процедур одержання документів дозвільного характеру, необхідних для початку підприємницької діяльності, ліцензування, сертифікації) і в цілому забюрократизованість процедур створення малих підприємств, що призводить до необґрунтованого зростання трансакційних витрат [5, 8]; надмірне втручання органів державної влади у діяльність суб'єктів господарювання [8]; надмірно високий рівень криміналізації і тінізації господарської діяльності у секторі МСП [9, с. 202].

Водночас слід визнати, що загрози економічній безпеці малого бізнесу з боку макросередовища не є виключеними. Негативними факторами, що впливають на стан економічної безпеки малих суб'єктів господарчої діяльності, є і регіональні особливості, і специфіка управління кожним окремим суб'єктом.

Велика кількість факторів (як загроз і небезпек, так і позитивних моментів) впливає не лише на кількість суб'єктів малого підприємництва. Безпосередній вплив вони здійснюють і на результати їх господарської діяльності. У табл. 2 представлено основні економічні результати господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва по Україні.

Слід відзначити, що у 2007 – 2008 рр. спостерігалася тенденція до збільшення показника обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктів малого підприємництва, що відповідало напрямку зміни кількості даних суб'єктів. Однак, уже в 2009 р. (недивлячись на зростання загальної кількості суб'єктів) результати їх господарювання погіршилися. Так, обсяг реалізованої продукції малими підприємствами зменшився у порівнянні до 2008 р. на 7%, а фізичними особами-підприємцями – на 4,4%. У 2010 р. наявна тенденція до збільшення показника обсягу реалізованої продукції. Однак постає питання, це зумовлено покращенням економічної діяльності суб'єктів малого підприємництва чи зростанням інфляційного чинника, скороченням кількості збиткових підприємств?

Як видно з табл. 2, фінансовий результат господарчої діяльності малих суб'єктів до оподаткування також має різноспрямовані тенденції зміни. Ознайомлення з даними офіційної статистики показує, що станом на 2011 р. відсоток прибуткових підприємств малого бізнесу становить 65% до загальної кількості суб'єктів малого підприємни-

Таблиця 2

Динаміка результатів господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва по Україні за 2007 – 2011 рр. (млн грн)

Показник	Рік				
	2007	2008	2009	2010	2011
Обсяг реалізованої продукції малими підприємствами	440011	496683	461691	484394	523638
Обсяг реалізованої продукції фізичними особами-підприємцями	153020	204952	195953	230418	211216
Фінансовий результат до оподаткування	5699,1	-37482,2	-21783,7	935,3	-6767,7

цтва. Він збільшився у порівнянні з 2010 р. на 6,5 відсоткових пункти. Водночас, фінансовий результат на 2011 р. є набагато гіршим, ніж на 2010 р.

На рис. 2 представлено фінансовий результат до оподаткування малих суб'єктів підприємницької діяльності за регіонами України за 2011 р. Як наочно видно з даного рисунку, у 10 регіонах спостерігається наявність збитку від господарчої діяльності суб'єктів малого підприємництва. Серед цих регіонів: Донецький (–227,7 млн грн), Київський (–941,9 млн грн), Одеський (–1045,5 млн грн), Харківський (–383,5 млн грн). Це саме ті регіони, які представлені найбільшими містами-осередками, які мають найкращі показники функціонування і розвитку, які є донорами для інших депресивних регіонів. Безумовно, що не тільки макроекономічні умови вплинули на стан економічної безпеки малих суб'єктів господарювання, який вимірюємо через показник прибутку. Це і високий рівень конкуренції; і підвищення цін, яке супроводжується стрімким зростанням операційних і транзакційних витрат; і зростання кількості кримінальних посягань на підприємців тощо.

досягнення мети до планових. При цьому мета підприємства може бути виражена будь-яким показником: прибутком, ринковою часткою, рентабельністю, ринковою вартістю тощо.

Ефективність діяльності суб'єктів малого підприємництва можна характеризувати через показник продуктивності праці, який представлено в динаміці на рис. 3.

Слід констатувати, що за виключенням 2009 р. спостерігається стійка тенденція до зростання розрахункового показника продуктивності праці. На фоні збільшення обсягів реалізованої продукції (див. табл. 2) постійно відбувається скорочення чисельності зайнятих працівників. Так, у 2010 р. спостерігається скорочення зайнятих працівників у малому бізнесі на 1491 тис. осіб. Отже, в Україні відповідно до зменшення кількості суб'єктів малого бізнесу зменшувалася і кількість зайнятих працівників.

На 2011 р. зменшення чисельності зайнятих працівників на малих підприємствах відповідно дорівнює 75 тис. осіб, а у фізичних осіб-підприємців – 443 тис. особи. Можна констатувати, що саме зменшення кількості

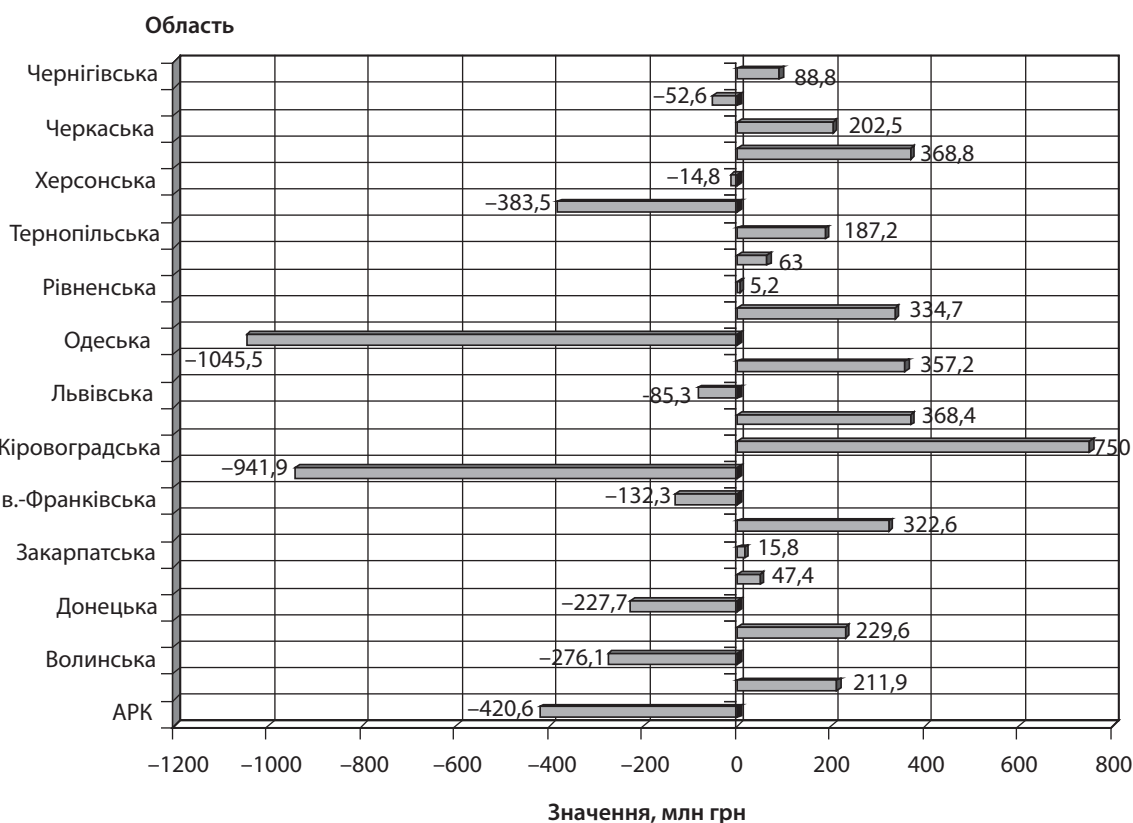

Рис. 2. Фінансовий результат до оподаткування малих суб'єктів підприємницької діяльності за регіонами України за 2011 р.

Доходимо висновку, що економічні показники діяльності суб'єктів малого підприємництва не відображують стійких тенденцій розвитку, не забезпечують стабільності та надійності функціонування, отже, не характеризують стан економічної безпеки як стабільний.

Одним із підходів до проведення оцінки економічної безпеки суб'єктів господарчої діяльності є індексний. Найчастіше він передбачає розрахунок індексу економічної дієвості – співвідношення фактичних параметрів

кості зайнятих працівників є найбільш впливовим чинником у зростанні рівня продуктивності праці.

Якщо основними параметрами мети діяльності бізнес-суб'єктів обрати обсяг реалізованої продукції, кількість персоналу, будь-який показник ефективності діяльності, то бажаним результатом розрахункового індексу є його значення більше за 1. Чим ближче цей індекс до одиниці або перевищує її, тим більш дієздатна

фірма. Розрахунок відповідних індексів за наведеними чисельними показниками представлено в табл. 3.

Доходимо висновку, що значення індексу дієвості за показником продуктивності праці є близьким до одиниці, що може свідчити про намагання суб'єктів малого підприємництва утримувати свій безпечний стан. Однак основним фактором, який впливає на можливість утримувати стійкість соціально-економічної системи малого підприємства, є чисельність зайнятих працівників. На нашу думку, постійне зменшення чисельності персоналу малих підприємств обумовлено, у першу чергу, впливом макроекономічних факторів, які вже були визначені. Водночас, саме персонал є найбільш важливим і значущим ресурсом будь-якого бізнес-суб'єкта. Зменшення чисельності персоналу призводить до зміни внутрішнього стану підприємства, до втрати конкурентного фактору успіху, до зменшення сукупного рів-

ня знань та компетенцій, а, отже, до зменшення рівня економічної безпеки.

Безумовно, що загальна компетентність підприємства (під якою ми розуміємо сукупність стратегічних активів підприємства, що віддзеркалює колективне знання, досвід і здібності та у поєднанні з унікальною технологією дозволяє створювати конкурентні переваги підприємства [7]) залежить не лише від персоналу. Це і технології, і бізнес-процеси, і обслуговуваний ринок, і канали постачань, збуту, комунікацій, і фінансова спроможність та інші відмінні і унікальні риси кожного окремого суб'єкта. Водночас кожен унікальний або ключову компетенцію формують люди (як власники, так і працівники підприємства). Саме вивчення та ідентифікація компетенцій малого підприємства, управління ними сприяє формуванню конкурентних переваг підприємства на ринку, забезпечення належного рівня економіч-

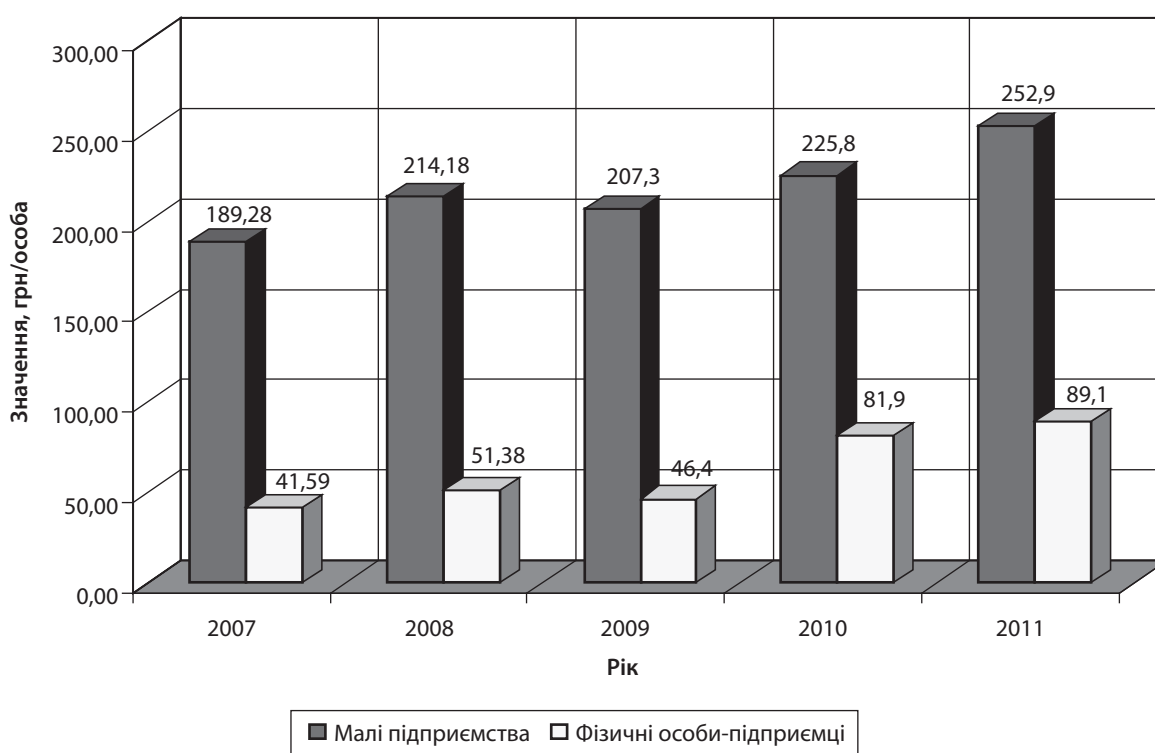

Рис. 3. Динаміка продуктивності праці суб'єктів малого підприємництва по Україні за 2007 – 2011 рр.

Таблиця 3

Динаміка індексів економічної дієвості суб'єктів малого підприємництва по Україні за 2007 – 2011 рр.

Індекс економічної дієвості	2008/2007	2009/2008	2010/2009	2011/2010
<i>За показником обсягу реалізованої продукції</i>				
Індекс МП	1,13	0,93	1,05	1,08
Індекс ФОП	1,34	0,96	1,18	0,92
<i>За показником чисельності зайнятих працівників</i>				
Індекс МП	1,00	0,96	0,96	0,97
Індекс ФОП	1,08	1,06	0,67	0,84
<i>За показником продуктивності праці</i>				
Індекс МП	1,13	0,97	1,09	1,12
Індекс ФОП	1,24	0,90	1,76	1,09

ної безпеки з урахуванням певних ресурсних обмежень і специфіки бізнесу.

ВИСНОВКИ

Маємо зауважити, що велика кількість спеціалістів у своїх роботах звертає підвищену увагу на макроекономічні та мезоекономічні чинники, що впливають на рівень економічної безпеки малого підприємства. До таких робіт слід віднести [1, 4, 8, 9] та інші, які ми вже аналізували. Однак, на нашу думку, удосконалення лише умов функціонування малого бізнесу, інструментів державного та регіонального управління підприємництвом не є достатнім. Вельми важливим є усвідомлення проблем всередині кожного окремого суб'єкта – визначення внутрішніх загроз і небезпек, слабких сторін власної діяльності.

Безумовно, забезпечення економічної безпеки підприємства будь-якого розміру (великого чи малого) неможливо без створення, регулювання і підтримки державою сприятливих для цього умов. Це один із основних принципів екосистеми – забезпечення соціально-економічній системі більш низького рівня належного рівня безпеки з боку системи вищого рівня. Такий підхід, у свою чергу, має і зворотній позитивний вплив. Бо саме належний рівень економічної безпеки системи низького рівня створює базис безпеки системи високого рівня з тих причин, що зростання кількості підприємств із високим рівнем економічної безпеки сприятиме зміцненню економічної безпеки регіонів та країни. Водночас, не слід нівелювати необхідність власних зусиль з боку кожного підприємця для забезпечення високого рівня економічної безпеки.

Варто наголосити, що вельми важливим є визначення внутрішніх проблем, загроз і небезпек в діяльності суб'єктів малого підприємництва. Якщо стосовно великих підприємств дана проблема є відносно вирішеною – тобто загрози класифіковано, усвідомлено, зроблено ряд узагальнень щодо внутрішніх загроз підприємств певного сектора (галузі, виду економічної діяльності), то відносно малих суб'єктів підприємництва дане питання залишається відкритим. Саме з цих причин подальшими напрямками авторської роботи визначено необхідність проведення дослідження та систематизації загроз (як внутрішніх, так і зовнішніх) економічній безпеці суб'єктів малого бізнесу. Таке дослідження пропонується проводити шляхом анкетування та опитування підприємців різних сфер діяльності, різних регіонів країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Воротіна Л. І.** Можливості збереження підприємств сектору малого бізнесу економіки України / Л. І. Воротіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tpe/2009_19/Zb19_05.pdf
2. **Высоков В. В.** Малый бизнес: предпринимательский всеобщ для школьников : научно-практическое пособие / В. В. Высоков. – Ростов н/Д. : Рост. гос. экон. ун-т. (РИНХ), 2010. – 100 с.
3. **Варналії З. С.** Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналії. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Знання, КОО, 2003. – 302 с.
4. **Балановська Т. І.** Особливості функціонування малого підприємництва в Україні / Т. І. Балановська, О. П. Гоголя,

К. Л. Тужик // Інноваційна економіка : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 8 (34). – С. 22 – 31.

5. **Рарок О. В.** Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в регіоні / О. В. Рарок // Економічний форум. – 2011. – № 3.

6. **Колодяжна І. В.** Організація та регулювання розвитку малого бізнесу в Україні / І. В. Колодяжна // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. науково-технічних праць. – Вип. 21.19, 2011. – С. 219 – 223.

7. **Ковалевська А. В.** Формування системи економічної безпеки малого підприємства / А. В. Ковалевська // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – № 11 (182), Ч.1, 2012. – С.194 – 202.

8. **Черванівська О. С.** Ефективність функціонування малого підприємництва в Україні / О. С. Черванівська, Н. Ю. Піксайнін // Науковий вісник НЛТУ України. – Вип. 22.1, 2012. – С. 332 – 336.

9. **Васильців Т. Г.** Напрями зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні / Т. Г. Васильців, О. Ю. Соколова // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: зб. науково-технічних праць. – Вип. 17.3, 2007. – С.202 – 206.

10. Діяльність суб'єктів малого підприємництва 2011 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Август-Трейд», 2012. – 190 с.

REFERENCES

Balanovska, T. I., Hohulia, O. P., and Tuzhyk, K. L. "Osoblyvosti funktsionuvannya maloho pidpriemnytstva v Ukraini" [Features of the operation of small business in Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 8(34) (2012): 22-31.

Chervanivska, O. S., and Piksainin, N. Yu. "Efektivnist funktsionuvannya maloho pidpriemnytstva v Ukraini" [Effectiveness of Small Business in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 22.1 (2012): 332-336.

Dialnist sub'ektiv maloho pidpriemnytstva 2011 [Business small business 2011]. Kyiv: Avhust-Treid, 2012.

Kolodiazna, I. V. "Orhanizatsiia ta rehulivannia rozvytku maloho biznesu v Ukraini" [Organization and regulation of small business in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 21.19 (2011): 219-223.

Kovalevska, A. V. "Formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky maloho pidpriemnytstva" [Formation of economic security small business]. *Visnyk Shkhydnooukrainskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalia*, vol. 1, no. 11(182) (2012): 194-202.

Rarok, O. V. "Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v rehioni" [Problems and prospects of small businesses in the region]. *Ekonomichnyi forum*, no. 3 (2011).

Vorotina, L. I. "Mozhlyvosti zberezhenia pidpriemstv sektoru maloho biznesu ekonomiky Ukrainy" [Features storage business small business sector of the economy of Ukraine]. http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tpe/2009_19/Zb19_05.pdf

Vysokov, V. V. *Malyy biznes: predprinimatelskiy vseobuch dlia shkolnikov* [Small business: entrepreneurial general education for school children]. Rostov-na-Donu: RGEU "RINKh", 2010.

Vasylytsiv, T. H., and Sokolova, O. Yu. "Napriamy zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemnytstva v Ukraini" [Directions to strengthen the economic security of business in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 17.3 (2007): 202-206.

Varnalii, Z. S. *Male pidpriemnytstvo: osnovy teorii i praktyky* [Small business: basic theory and practice]. Kyiv: Znannia; KOO, 2003.